

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕМОГЕОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТЕРИТОРІЇ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ СУБРЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

У статті розглянуто демогеографічну ситуацію Хмельницької області. Виявлено основні тенденції та напрями розвитку демогеографічних процесів в регіоні. Проведено демогеографічне районування території дослідження, що дало змогу виявити депресивні регіони демографічного розвитку. Проаналізувавши, просторове розташування демогеографічних зон розвитку території, ми можемо з впевненістю стверджувати, що основний чинник розвитку демогеографічних процесів - це соціально-економічний рівень розвитку поселень. Для більш суспільно привабливих, характерними будуть кращі показники демографічного розвитку.

Ключові слова: демогеографічна ситуація, демогеографічний процес, тип демогеографічного процесу, система розселення, природний рух населення, міграційних рух населення.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Період становлення української державності супроводжуваного несприятливими соціально-економічними умовами життя населення, обвальним спадом виробництва, зниженням рівня життя населення, а також погіршенням екологічної ситуації характеризується ще й демографічними проблемами. Постійне зменшення чисельності населення, посилення природного й механічного його скорочення примушують задуматися як над їх причинами, так і над шляхами вирішення останніх.

У даному дослідженні було поставлено за мету провести аналіз демогеографічних показників які формують загальну демогеографічну ситуацію в регіоні. А також, розкрити територіальні відміни, що мають місце у формуванні та розвитку демогеографічних процесів на теренах Хмельницької обласної системи розселення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед сучасних суспільно-географічних досліджень досить часто зустрічаються праці щодо вивчення характеристик та особливостей перебігу демогеографічних процесів та їх складових. Особлива увага науковців приділяється проблемам демогеографічної ситуації в державі та шляхам її вирішення, що викладено в публікаціях Ф. Заставного [3;4], В. Джамана [1; 2], Г. Старостенко [5], В. Яворської [6], Т.Б. Заставецького та інших.

Виклад основного матеріалу. Демогеографічна ситуація в Хмельницькій області обумовлена цілим рядом чинників, що різнохарактерно впливають на кількісні та якісні характеристики населення. Ще й досі на демографічних процесах регіону, відображається вплив історичних подій першої половини ХХ століття. Негативний відбиток залишила економічна криза 90-х років минулого століття, що поступово переросла в глибоку економічну "катастрофу", наслідки якої ми ще довго від-

чуватимемо в демогеографічних тенденціях, на якісних характеристиках населення відзначилося погіршення екологічної ситуації. До вже згаданих загальнодержавних проблемних напрямів демогеографічного розвитку в Хмельницькій області додаються ще й суто регіональні проблеми, характерні для типових агропромислових регіонів.

Оскільки загальна демогеографічна ситуація є результатом комплексної взаємодії усіх демографічних процесів, нами виведено загальний демогеографічний рейтинг кожної із районних систем розселення Хмельницької області. Кожне рангове місце відповідає сумарному рейтингу регіону за показниками розміщення та складу населення (частка населення району до всього населення області; частки осіб молодше працездатного віку, власне працездатного та старше працездатного віку серед усіх мешканців), показників природного руху населення (коефіцієнтів народжуваності, смертності та природного приросту населення) і характеристики механічного руху населення (переданої через коефіцієнт інтенсивності міграції регіону). Рейтингові ряди були побудовані за принципом – перші місця - найпозитивніші значення кожного відповідного показника.

Використовуючи зведені дані і характеризуючи загальну демогеографічну ситуацію в регіоні дослідження побудовано "граф-дерево поєднань" районних систем розселення Хмельницької області за сукупністю демографічних показників (рис. 1).

Виходячи з особливостей формування демогеографічної ситуації в області та опираючись на "граф-дерево поєднань", виділені три групи районних локальних систем розселення за рівнем проблемності демогеографічного розвитку: група стабільного рівня (1-6 місця), середнього (7-13) та критичного рівнів (14-20) (табл. 1).

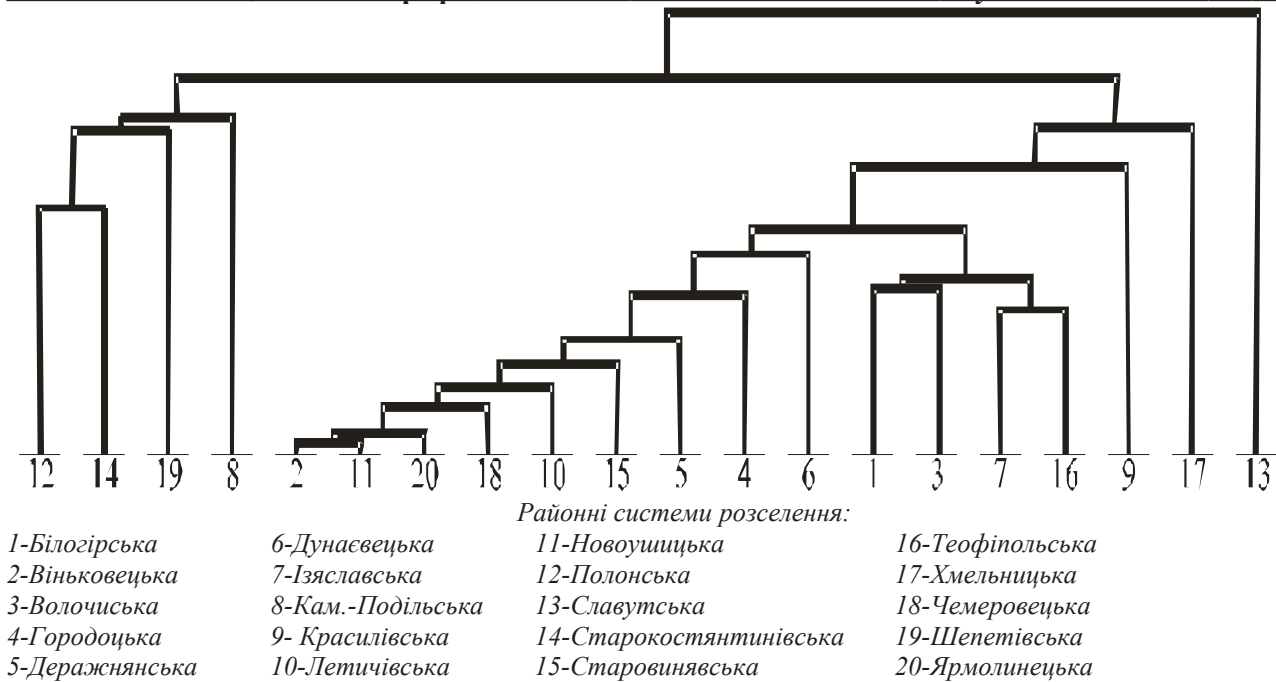

Рис. 1. "Граф-дерево послідань" районних систем розселення за сукупністю демографічних показників

Група *стабільного демогеографічного рівня розвитку* представлена шістьма системами розселення, які зайняли в сумарному демогеографічному рейтингу з 1 по 6 місця (Хмельницька, Кам'янець-Подільська, Славутська, Старокостянтинівська, Полонська та Шепетівська). Для них характерні найвищі пересічні демографічні показники серед решти районів, а на рівні загальнообласних – перевищують їх (на 7,8% вищі показники народжуваності, на 6,3% нижчі показники смертності, а величина природного приросту більша на 34,5%).

У групу *проблемного рівня демогеографічного розвитку* об'єднано Красилівську, Теофіпольську, Дунаєвецьку, Білогірську, Волочиську, Городоцьку та Ізяславську районні локальні системи розселення із рейтинговими сходинками від 7 до 13. Дана група характеризується показниками, які є дещо нижчими від середньообласних, але якщо потрібно виділити найтипівіші демографічні проблеми для всієї області, то достатньо дослідити саме цю групу. Переважання показників смертності над народжуваністю майже у два рази, постійне посилення процесів природного скорочення населення та підвищення демографічного навантаження на працездатне населення, вичерпаність міграційно рухомого населення та певна економічна стабілізація сприяли уповільненню еміграційної активності – це типова демографічна картина для Хмельницької області, а як результат – постійне скорочення кількості

мешканців.

Група *районів катастрофічного рівня* відзначається найменш сприятливою демографічною ситуацією в області, про що досить переконливо свідчать найнижчі значення усіх врахованих нами показників. У Деражнянській, Чемеровецькій, Новоушицькій, Старосинявській, Ярмолинецькій, Летичівській та Вінківській системах розселення пересічні значення коефіцієнтів народжуваності, смертності та природного приросту населення у 1,2, та 1,8 рази менші, а смертності у 1,3 рази більші за ці ж показники по області, найменша частка населення у віці молодшому за працездатний (показник на 21% нижче ніж загалом у Хмельницькій області), найбільша частка людей пенсійного віку.

Проаналізувавши просторове розташування районних систем розселення відповідно до рівня проблемності їх демографічного розвитку (рис. 2), вважаємо за доцільне виділити в межах Хмельницької субрегіональної системи розселення три регіони демографічного розвитку. Враховуючи, їх площинну величину на загальнообласному тлі та просторову конфігурацію, визначимо ці регіони як зони демографічного розвитку території. Так, в межах Хмельницької субрегіональної системи розселення за рівнем прояву основних демографічних проблем виділено північно-східну, північно-західну та південну зони демографічного розвитку території.

Рис. 2. Зони демографічного розвитку Хмельницької субрегіональної системи розселення

Групування районних систем розселення Хмельницької області за рівнем проблемності їх демографічного розвитку

Група районів (пересічний рейтинг)	Народжуваність населення (‰)	Смертність населення (‰)	Природний приріст населення (‰)	Частина осіб працездатного віку (%)	Частина осіб працездатного віку (%)	Частина осіб старше працездатного віку (%)	Частина населення області (%)	Частина населення регіону до всього	Коефіцієнт інтенсивності міграції (‰)
Стабільного рівня (1-6)	11,1	16	-4	17,1	59,8	23,1	58,3		-0,3
Проблемного рівня (7-13)	10	19	-9	17,4	54	28,5	25,0		-4,9
Катастрофічного рівня (14-20)	8,6	22	-14	16	51,1	32,8	16,7		-4,3

Північно-східна зона демографічного розвитку, об'єднавши Славутську, Хмельницьку, Шепетівську, Старокостянтинівську та Полонську районні системи розселення, характеризується найвищими пересічними демографічними показниками та низхідним типом демографічного розвитку, що сформувався за рахунок переважання природного зменшення людності над її додатнім міграційним сальдо. За рівнем проблемності демографічного розвитку визначимо її як стабільну. Серед чинників, котрі зумовили формування цієї зони відзначимо соціально-економічні (центрами згаданих районних систем розселення є міста обласного підпорядкування (4 із 5), а відповідно в них активно розвиваються промислові підприємства та функціонують установи інфраструктури, що виступають демографічними "магнітами") та історико-географічні (процеси заселення території області відбувалися з півдня на північ).

Даний регіон оцінимо як демографічно перспективний. А тому, основним завданням демографічної політики в згаданих системах розселення буде, як мінімум – втримання сучасного рівня характеристик населення та по можливості сприяння його покращенню.

Північно-західна зона демографічного роз-

витку виділена в межах Ізяславської, Білогірської, Теофіпольської, Красилівської, Волочиської та Городоцької районних систем розселення, що складають групу проблемного рівня демографічного розвитку із низхідним типом демографічного процесу, що сформувався при зменшенні числа мешканців за рахунок скорочення при від'ємних значеннях обох формуючих процесу відтворення. Значення рейтингових показників підтверджують значимість виділених нами чинників відмінностей демографічних показників, лише вказані системи розселення на відміну від першої зони мають нижчий рівень розвитку. Даний регіон оцінимо як демографічно стабільний, для якого буде доцільним виконання завдань усіх напрямів державної демографічної політики.

Південна зона демографічного розвитку, із низхідним типом демографічного розвитку, що сформувався при переважанні природного скорочення населення над міграційним, характеризується катастрофічними пересічними показниками. Низький рейтинг районних систем розселення зумовлений низьким рівнем соціально-економічного розвитку відповідних адміністративних районів. На загальнообласному демографічному тлі вона є депресивною демографічною територією, що потребує пос-

тійної державної підтримки по усіх напрямках суспільного розвитку та провадження активної демографічної політики.

В межах південної зони, керуючись рейтинговими значеннями та особливістю розміщення (зона інтенсивних зв'язків з центром міжрайонної системи розселення), доцільно виділити Кам'янецько-Дунаєвський демографічний ареал перспективного рівня, для якого характерні високі показники демографічних

характеристик.

Висновки. Проаналізувавши, просторове розташування демогеографічних зон розвитку території, ми можемо з впевненістю стверджувати, що основний чинник розвитку демогеографічних процесів - це соціально-економічний рівень розвитку поселень. Для більш суспільно привабливих поселень, характерними будуть кращі показники демографічного розвитку.

Література:

1. Джаман В.О. Геодемографічна ситуація: стан і перспективи (за матеріалами Чернівецької області) / В.О Джаман // Науковий вісник Чернівецького університету. – Випуск 104. Серія: географія – Чернівці: Рута, 2001. – С. 157-166.
2. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти: монографія / В.О.Джаман – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
3. Заставний Ф. Всеукраїнський перепис населення: аналіз і оцінка / Ф.Заставний // Розбудова держави. – №5-8. – 2003.– С. 45-57.
4. Заставний Ф.Д. Демографічна ситуація в Україні / Ф.Д.Заставний // Географія та основи економіки в школі. - № 1. - 2001. – С. 39-40.
5. Старостенко Г. Новітні демографічні тенденції в Україні / Г. Старостенко // Економіка України. – №5. – 1998.– С. 22-30.
6. Яворська В.В. Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я: Методологічні і методичні проблеми: монографія / В.В.Яворська – Одеса: Астропринт, 2007. – 208 с.

Резюме:

Наталія Заблотовська. ТЕРРИТОРИАЛЬНІ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ДЕМОГЕОГРАФИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ НА ТЕРРИТОРИИ ХМЕЛЬНИЦКОЙ СУБРЕГИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ РАССЕЛЕНИЯ.

В статье рассмотрено демогеографическую ситуацию Хмельницкой области. Выявлены тенденции и направления развития демогеографических процессов в изучаемом регионе. Проведено демогеографическое районирование территории изучения, что дало возможность выделить депрессивные регионы демографического развития.

Проанализировав, пространственное расположение демогеографических зон развития территории, мы можем с уверенностью утверждать, что основной фактор развития демогеографических процессов - это социально-экономический уровень развития поселений. Для более общественно привлекательных, характерными будут лучшие показатели демографического развития.

Ключевые слова: демогеографическая ситуация, демогеографический процесс, тип демогеографического процесса, система расселения, естественное движение населения, миграционное движение населения.

Summary:

Natalya Zablotoska. TERRITORIAL FEATURES DEVELOPMENT OF DEMOGEOGRAPHIC PROCESSES ON TERRITORY OF KHMELNYSKYI REGION SETTLEMENT SYSTEM.

In the article touches upon the demogeographic situation of Khmelnytskyi Region. Found out basic tendencies and directions of development of demogeographic processes in a region. The demogeographic districting of territory of research which enabled to find out the depressed regions of demographic development is conducted.

Analyzed, the spatial arrangement demogeographic development zone area, we can confidently assert that the main factor in the development demogeographic processes – a socio-economic level of development of settlements. For more socially attractive, theme will be the best indicators of demographic development.

Key words: demogeographic situation, demogeographic process, the type of demogeographic process, population system, natural population movement, migratory population movement.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 18.09.2012р.